

УДК 332.145

ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

Панн В.В.

У статті досліджено стан соціально-економічних процесів в регіонах України, проаналізовано причини регіональної дезінтеграції на сучасному етапі та їх вплив на економічний та соціальний розвиток як регіонів, так і країни в цілому. Запропоновано напрями активізації міжрегіональної співпраці через формування дієвого організаційно-економічного механізму регулювання міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: регіональна суспільна система, розвиток, співробітництво, дезінтеграція, економіка, зв'язок, організаційно-економічний механізм.

Значимість горизонтальних зв'язків регіональних систем для стійкості всієї системи "країна" в Україні досить велика. В умовах тривалої глибокої економічної кризи міжрегіональне співробітництво розширює можливості регіональних органів управління в збільшенні внутрішнього потенціалу регіонів, створює умови для більш ефективного вирішення регіональних проблем в економічній, соціальній і політичній сферах. Розширення міжрегіонального співробітництва стало закономірним проявом бажання, що виникло "знизу", від самих регіонів, знайти в нових умовах своє місце в системі держави і національної економіки з ринковими основами господарювання.

Наявність суттєвого регіонального дисбалансу соціально-економічного та культурного розвитку в країні ускладнює проведення єдиної політики соціально-економічних перетворень, формування загальнодержавного ринку товарів і послуг, збільшує загрозу регіональних криз, дезінтеграцію національної економіки. Регіональні диспропорції гальмують забезпечення високих темпів економічного зростання на всій території держави.

Методологічним проблемами регіонального співробітництва присвячені роботи В. Андрійчука, П. Беленького, Л. Вардомського, М. Гонака, О. Гонти, М. Долішнього, Є. Кітовського, П. Луцишина, Ю. Макогона, М. Мальського, Н. Мікули, А. Мокія, О. Оксанича, М. Паламарчука, О. Паламарчука, В. Пили, С. Писаренко, В. Поповкіна, С. Романова, Є. Сича, М. Фащевського, О. Чмир, О. Шаблія, Л. Шевчук, І. Школи та інших.

Зокрема, питанням забезпечення збалансованого регіонального розвитку та виробленню організаційно-економічного механізму регіональної співпраці на основі класифікації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку присвячена стаття Матвієнко П. [1]. Через подолання трансформаційних протиріч та ліквідацію тіньового сектору економіки вбачає активізацію регіональної співпраці Предборський В. [2]. Ростанец В. та Топилін А. розглядають ефективний розвиток міжрегіональних зв'язків у створенні спеціальних інститутів державної влади та громадських об'єднань, основним завданням яких є координація міжрегіонального співробітництва з метою вирівнювання соціально-економічних процесів та ліквідацію структурних дисбалансів в регіонах [3].

Проте, незважаючи на значний науковий доробок, праці названих вчених та інші публікації й розробки не охоплюють всієї сукупності проблем ефективного залучення регіону до міжрегіонального співробітництва і потребують подальшої деталізації на всіх організаційних рівнях економічної системи регіону, особливо з урахуванням динамічних змін умов входження української економіки у світові господарські зв'язки. Внаслідок цього виникає необхідність розробки організаційних та економічних основ участі регіону в процесах мезорегіональної інтеграції, які б забезпечували підвищення ефективності реалізації потенціалу міжрегіонального співробітництва даного регіону. При цьому істотно важливим є вдосконалення механізму регулювання міжрегіонального співробітництва в напрямку надання максимально можливої в існуючих умовах організаційної, фінансової, інформаційної підтримки суб'єктів міжрегіонального співробітництва з боку держави.

Вищеназвані обставини обумовили актуальність обраної тематики статті, а також визначили коло дослідницьких проблем.

Початок ослаблення міжрегіональної соціально-економічної взаємодії в Україні співпадає у часі з початком глибинної кризи 1990-х років. В умовах загального спаду промислового виробництва, розриву сформованих зв'язків споживачів і постачальників, непослідовності державної політики кризові явища початкового періоду незалежності призвели не тільки до перебудови власне економіки регіонів, але й до кардинальної зміни умов життєдіяльності, а також деформацій у суспільній свідомості, способі життя тощо.

З початком лібералізації економіки, зміни форм власності у реальному секторі економіки зародився яскраво виражений фінансово-спекулятивний характер управління, більш характерний для сфери торгівлі. У реальному секторі економіки часовий цикл від моменту інвестицій у розвиток виробництва до одержання прибутку завжди значно довший, ніж у фінансово-торговій сфері; з іншого боку, швидкий дохід у реальному секторі приносить розпродаж устаткування й інших матеріальних активів, згортання програм модернізації, закриття нерентабельних виробництв, переобладнання приміщень тощо. Перенесення фінансово-торгової логіки на реальний сектор економіки призвів до масового згортання виробництва, порушення господарських зв'язків, постійних збоїв у суміжних галузях, — почалася дезінтеграція соціально-економічного простору, спричинена внутрішніми чинниками.

Першопричинами посилення регіональних дезінтеграційних тенденцій після початку економічного зростання у 2000 р. були не стільки прагнення регіональних лідерів до економічної і політичної самостійності, скільки відсутність ефективно діючого Центру.

З проявами просторової дезінтеграції безпосередньо пов'язане також посилення регіональної диференціації та неоднорідності економічного розвитку. Регіональні нерівномірності потенціалу цілком закономірно спричинили прискорене зростання одних регіонів на фоні хронічного відставання інших. Так, внесок Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Одеської, Харківської областей у формування ВВП України перевищує 40%. На ці регіони припадає понад 65% обсягу реалізованої промислової продукції; розрив у показниках реалізованої продукції на душу населення надзвичайно великий і не демонструє тенденції до зниження. Вищий рівень економічного розвитку обумовлює різний ступінь участі у наповненні державного бюджету, а також наявність кращих соціальних показників: рівня доходів населення, безробіття тощо.

Подібна ситуація закономірно формує об'єктивні регіональні протиріччя — між індустріально більш розвиненими і менш розвиненими регіонами та викликає гостру реакцію територіальної влади. Регіональна соціально-економічна дезінтеграція України визначила скорочення обігу матеріальних і трудових ресурсів, замикання їх руху внутрішньорегіональними масштабами, все популярнішими стають методи штучного “замикання” фінансових потоків у тому числі адміністративним способом, посилюється прагнення до продовольчого самозабезпечення тощо. Все це створює підґрунтя для подальшої суспільно-політичної дезінтеграції України.

Дезінтеграційні явища в економіці України значною мірою пов'язані з глобалізаційними процесами у світі; посилюється залежність регіонів, особливо індустріальних, від світового господарства, орієнтація на зовнішній ринок, мінерально-сировинна експортна спеціалізація тощо. Крім того, специфіка товарної і географічної структури зовнішньої торгівлі регіонів ставить її перспективи у залежність від політичної ситуації у країні-імпортері та відносин України з нею.

Зазначені дезінтеграційні тенденції у соціально-економічному розвитку регіонів становлять безпосередню загрозу економічній безпеці і територіальній цілісності держави. У цьому напрямку актуальним виступає налагодження міжрегіонального співробітництва областей, посилення вертикального і горизонтального технологічного кооперування підприємств, обміну кадрами, інноваційними розробками тощо, у яких держава повинна відігравати роль активного посередника.

Саме зміцнення міжрегіональних господарських зв'язків на основі поглиблення регіональної і галузевої спеціалізації дозволяє якнайповніше розкрити і задіяти внутрішній потенціал територій, а також забезпечити повноцінне інтегрування регіонів України у єдиний національний економічний комплекс. За таких умов міжрегіональна економічна інтеграція потребує зведення в ранг державної політики, розробки заходів на державному рівні, здатних прискорити взаємовигідне співробітництво регіонів, забезпечити розвиток внутрішнього ринку та повноцінний вихід на зовнішній ринок.

Якщо характеризувати соціально-економічний розвиток України у регіональному розрізі, то за 2006

рік він характеризувався диспропорційністю та низьким рівнем міжрегіональної співпраці.

Зокрема, за 2006 рік 24 регіони наростили обсяги промислового виробництва, приріст яких варіював від 1,7% у Луганській області до 35,7% у м. Севастополі. Зростання промислового виробництва в цілому по країні становило 6,2%, тоді як у 2005 році – 3,1%. Спад промислового виробництва відбувся у 3 регіонах: Івано-Франківській (на 9,0%), Одеській (на 9,3%) та Херсонській (на 18,8%) областях.

У сільському господарстві за підсумками 2006 року приріст валового виробництва сільськогосподарської продукції спостерігався у 19 регіонах, що обумовило його зростання в цілому по Україні на 2,5% (у 2005 році - на 0,1%). Найбільше зростання сільськогосподарської продукції мало місце у Миколаївській (на 9,4%), Київській (на 9,1%), Тернопільській (на 8,3%), Херсонській (на 5,9%), Запорізькій (на 5,8%) та Вінницькій (на 5,7%) областях. Зниження сільськогосподарського виробництва зафіксовано у 6 регіонах: у Харківській (на 9,0%), Донецькій (на 5,3%), Луганській (на 5,0%), Сумській (на 3,3%), Волинській (на 1,6%) та Закарпатській (на 0,3%) областях.

За звітний рік в економіку України інвестовано 4696,6 млн. дол. США коштів іноземних інвесторів. Загальний обсяг з початку інвестування станом на 01.01.07 становив 21,5 млрд. дол. США і збільшився з початку 2006 року на 27,8%. Приріст іноземних інвестицій спостерігався у 24 регіонах і лише у 3 регіонах відбувся їх спад, а саме: у Сумській області на 5,3%, Миколаївській - на 8,7% та Чернігівській – на 16,9%.

Зростання податкових надходжень в регіонах супроводжувалося поглибленням співвідношення між максимальним обсягом податкових надходжень на одну особу 12133,0 грн. (м. Київ) та мінімальним – 653,6 грн. (Тернопільська область) до 18,6 раза, проти 17,5 раза у 2005 році.

У всіх регіонах України стабільно зростали доходи місцевих бюджетів. За січень-грудень 2006 року приріст доходів місцевих бюджетів без трансфертів (загальний та спеціальний фонд) склав 31,6% і у розрізі регіонів варіював від 20,4% в Автономній Республіці Крим до 45,1% у м. Києві.

Територіальні диспропорції доходів місцевих бюджетів без трансфертів на душу населення становили 8,3 рази (від 372,9 грн. у Тернопільській області до 3111,5 грн. у м. Києві).

У січні-грудні 2006 року в усіх регіонах України стабільно зростала реальна середньомісячна заробітна плата, і лише у 9 регіонах - темпами вищими ніж у січні-грудні 2005 року. Темп приросту коливався у межах 12,5% - 27,0% (відповідно м. Севастополь та Хмельницька області) і у середньому по Україні становив 18,3% (у січні-грудні 2005 року – 20,3%) [4]. Індeksi валової доданої вартості та валового регіонального продукту за окремими видами економічної діяльності в регіональному розрізі наведені в таблиці 1.

Таким чином, аналіз наведених вище та інших показників дозволяє зробити наступні висновки щодо соціально-економічного розвитку регіонів:

- процеси економічного зростання в більшості регіонів за останні чотири роки набули стійкого та динамічного характеру;
- позитивна динаміка соціальних параметрів у регіонах відстає від динаміки економічних процесів, у більшості регіонів дуже гострою залишається проблема зайнятості;
- більшість регіонів мають низький рівень конкурентоспроможності й привабливості для іноземних інвестицій;
- у всіх регіонах за роки кризи накопичились серйозні економічні, соціальні та екологічні проблеми;
- позитивні тенденції економічного зростання в регіонах призупинили стрімке поглиблення регіональних соціально-економічних диспропорцій, однак немає підстав очікувати в найближчій перспективі їх зменшення.

Існують різні форми і механізми взаємодії регіональних систем. До економічних форм відносяться співробітництво регіонів шляхом їхньої участі в діяльності міжрегіональних асоціацій економічної взаємодії, спільна робота при реалізації великих інвестиційних проєктів, що торкають інтереси декількох регіонів, у тому числі в рамках державних цільових програм, двостороннє співробітництво шляхом укладання договорів і угод, участь у міжрегіональних виставках та ін.

Співробітництво регіональної системи може виражатися у взаємодії органів управління даної системи з органами управління чи суб'єктами інших регіональних господарюючих систем. Механізми реалізації двосторонніх угод як форми міжрегіональної взаємодії виражаються у створенні се-

редовища для співробітництва окремих товаровиробників, допомоги підприємствам і установам регіонів в участі у виставках і ярмарках, розвитку інфраструктури, створенні торгових домів, представництв, участі в круглих столах, конференціях.

Таблиця 1

Індекси фізичного обсягу валового регіонального продукту та валової доданої вартості за видами економічної діяльності за 2006 рік [4].

	Валовий регіональний продукт	Валова додана вартість	у тому числі:			
			сільське госпо- дарство, мисливство, лісове господарство	добувна промисловість	переробна промисловість	торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку
Україна	107,1	105,7	100,3	105,4	105,0	117,0
Автономна Республіка Крим	105,2	104,1	100,8	104,7	101,0	123,6
Вінницька	106,5	105,3	104,7	118,6	103,9	118,4
Волинська	102,7	101,1	97,4	85,0	117,3	90,3
Дніпропетровська	106,8	105,0	101,1	107,3	106,9	104,6
Донецька	107,6	106,0	91,9	101,5	104,4	124,8
Житомирська	102,2	101,0	100,8	106,5	103,5	99,6
Закарпатська	105,4	103,9	101,3	97,1	126,0	95,8
Запорізька	106,2	104,1	103,1	104,1	108,3	104,6
Івано-Франківська	101,2	100,2	102,2	100,3	86,5	125,5
Київська	109,5	107,6	104,9	145,5	112,0	117,4
Кіровоградська	104,9	103,7	98,8	103,4	111,9	115,9
Луганська	102,2	100,4	90,4	106,2	98,4	92,4
Львівська	107,0	105,5	105,3	105,6	107,4	107,5
Миколаївська	106,4	105,0	107,5	105,3	109,4	113,8
Одеська	102,1	101,2	100,7	333,3	88,8	117,8
Полтавська	106,6	104,6	100,9	113,7	103,8	121,8
Рівненська	107,0	105,7	103,7	124,2	109,6	122,3
Сумська	103,0	101,8	96,7	104,7	104,0	112,4
Тернопільська	109,6	108,3	106,5	129,4	116,9	118,3
Харківська	107,1	105,8	88,0	100,0	104,5	121,5
Херсонська	100,9	100,0	99,2	200,0	87,7	119,4
Хмельницька	105,0	103,5	100,9	117,2	110,7	89,4
Черкаська	106,4	105,1	103,3	106,1	101,9	126,3
Чернівецька	106,1	105,2	100,2	100,0	106,0	110,0
Чернігівська	103,7	102,6	100,4	100,0	101,9	110,8
м.Київ	112,7	111,6	88,9	100,0	110,2	122,1
м.Севастополь	117,1	116,1	100,0	111,5	134,9	116,6

(у порівнянних цінах, відсотків до 2005 року)

Крім двостороннього співробітництва регіональних органів управління воно може виражатися також у “прихованій” формі шляхом взаємодії великих господарюючих суб’єктів.

Існуючі в Україні форми міжрегіональної взаємодії не вичерпуються перерахованими вище. Механізми горизонтального економічного співробітництва регіонів з розвитком у країні ринкових відносин, а також удосконаленням технологій будуть ускладнюватися і розширюватися. У найближчій перспективі можна чекати появи і розвитку таких нових форм як створення міжрегіональних розрахункових систем, взаємодія регіонів в питаннях бюджетного планування, поява великих інвестиційних проектів на транспорті та у телекомунікаціях.

Однією з важливих форм міжрегіонального співробітництва є взаємодія підприємств і організацій різних регіонів країни. Така взаємодія здійснюється між підприємством (організацією), з од-

ного боку, і центром регіональної системи, тобто органом управління регіоном, з іншого, чи між двома господарюючими суб'єктами різних регіонів.

У цілому міжрегіональна взаємодія підприємств виробничого і невиробничого секторів в Україні має позитивний характер, як необхідний елемент збереження спільного економічного простору країни, що, у свою чергу, є однією з ознак стабільної держави. Однак можливість тих чи інших структур здійснювати хоча б частковий контроль відразу над декількома регіонами може бути використана і для досягнення інтересів окремих груп впливу, при цьому завдаючи шкоди суспільству в цілому. Врахування цього факту особливо важливе у період підготовки і проведення виборів і наступного за ними перерозподілу сфер впливу різних груп, що мають міжрегіональні інтереси.

Економічна інтеграція товаровиробників і підприємств сфери послуг в значній мірі залежить від масштабу країни і пануючої в ній економічної моделі, від сегментування споживчого ринку, від здатності транспортної та іншої інфраструктури забезпечувати ці процеси. Вона, як правило, позитивно відбивається не тільки на економічних показниках окремих підприємств, але і на виробничій, а також інших підсистемах регіональної системи в цілому. Іншими напрямками розвитку міжрегіонального співробітництва можуть стати створення інфраструктури міжрегіональних ринків різних товарів, потужних міжрегіональних галузевих лізингових центрів, клірингових центрів, організація єдиних інформаційних мереж для взаємного інформування по найважливіших економічних і правових питаннях і т.п. Очевидно, з розвитком технологій відбудеться формування нових форм і механізмів міжрегіональної взаємодії у виробничій і фінансовій сфері.

З огляду на масштаби країни, особливості її адміністративно-територіального устрою, неоднорідність економічних та інших умов господарства, необхідність економії на транспортних витратах, у зміцненні внутрідержавних інтеграційних процесів, найбільш перспективним є пряма участь товаровиробників (поєднаних у міжрегіональні корпорації і компанії), а також фінансово-кредитних установ у реалізації великих міжрегіональних інвестиційних проектів, реалізованих на території суміжних регіонів країни.

ВИСНОВКИ

Отже, щоб забезпечити швидке та найбільш результативне залучення регіону до міжрегіональної співпраці необхідно вдосконалити організаційно-економічний механізм регулювання міжрегіонального співробітництва, дія якого спрямовуватиметься на трансформацію міжрегіональних зв'язків.

Основними напрямками раціоналізації організаційної системи механізму є вдосконалення нормативно-правового забезпечення, забезпечення дієвої структури управління (створення органу для координації міжрегіонального співробітництва на загальнодержавному рівні), покращення обліку і контролю через впровадження системи моніторингу міжрегіонального співробітництва, впровадження стратегічного планування та прогнозування, підвищення значення інституцій ринкової інфраструктури.

Якісне оновлення економічної складової механізму регулювання міжрегіонального співробітництва повинно відбуватись шляхом підвищення ефективності реалізації функцій, які покладені на нього: покращення фінансового забезпечення розвитку міжрегіонального співробітництва; заохочення суб'єктів господарської системи регіону до участі в організаційних та економічних формах міжрегіонального співробітництва через активізацію економічних та фінансових важелів.

СПИСО ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матвієнко П. Узагальнююча оцінка розвитку регіонів // Економіка України. – 2007. - №5. – С. 26 – 35.
2. Предборський В.А. Трансформаційні протиріччя у регіональному вимірі як тініутворюючі фактори розвитку // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - № 10 (65). – С. 136 -139.
3. Ростанец В., Топилин А. Социальные структуры региональной интеграции // Экономист. – 2006. - №2. – С. 53-59.
4. ukrstat.gov.ua – Офіційний сайт Державного комітету статистики.